
J O R D I G I N E B R A

**PROBLEMES DE LA
HISTÒRIA SOCIAL
DE LA LLENGUA
DELS SEGLES XIX I XX***

1. PROBLEMES EXTERNS A LA DISCIPLINA

En el moment d'intentar reflexionar sobre els problemes que té la disciplina acadèmica anomenada *història social de la llengua*, amb independència del període determinat a propòsit del qual es fa la reflexió, pot ser convenient referir-se, ni que sigui breument, als problemes provocats per la conjuntura externa. Per aquesta raó no em sembla sobrer fer notar primer de tot que la dinàmica universitària que es configura al nostre país per a les pròximes dècades no sols no afavoreix la recerca dels qui es dediquen a matèries com la que avui ens ocupa sinó que tampoc no impulsa els joves llicenciats a iniciar-s'hi. Entre altres coses, la necessitat de recórrer al finançament de les empreses i de demostrar que la investigació universitària té aplicació tècnica, la tendència a avaluar institucionalment la recerca amb paràmetres quantitius propis de determinades ciències i la promoció de les investigacions que poden produir impacte social immediat constitueixen un seriós problema per al desenvolupament de disciplines com la nostra.

D'altra banda, si tradicionalment al nostre país els estudis d'història de la llengua –com bona part dels estudis de ciències humanes i socials– havien comptat amb contribucions procedents del professorat d'ensenyament mitjà, avui aquesta possibilitat es fa cada vegada més difícil. Els canvis en el sistema docent i la degradació professional a què han sotmès aquest col·lectiu dificulta enormement que se senti impulsat i engrescat

*Aquest treball és lleugerament diferent de la versió oral que van escoltar els pacients oients del Simposi. Uns quants dels comentaris que vaig fer llavors han estat recollits en un altre treball, complementari d'aquest. Vegeu Ginebra (1999) i també altres treballs anteriors (1996a i 1996b). El lector –si és que mai n'hi ha cap– em perdonarà si en tots aquests papers hi ha algunes repeticions.

a realitzar tesis doctorals o altres treballs d'investigació acadèmica. Aquest estat de coses, a més, no sols fa més lent el progrés de la disciplina per la raó, evident, que la priva d'aportacions concretes, sinó que contribueix a allò que se suposa que es vol evitar: en la mesura que el professorat d'ensenyament mitjà se sent allunyat de la recerca que es fa des de la universitat, tendeix a desaparèixer part de la massa crítica potencialment interessada a «consumir» productes derivats de –o relacionats amb– la investigació universitària (llibres, revistes científiques, congressos i jornades) i, sobretot, tendeix a desaparèixer l'interès d'aquest col·lectiu per vincular el contingut de les seves classes amb els progressos i les noves orientacions de la recerca. Tot plegat no farà sinó que creixi la distància entre universitat i societat.

2. PROBLEMES DE DADES I D'ACCÉS A LES DADES

Els problemes «externs» a què m'acabo de referir potser tenen més relació amb els problemes «interns» de què tractarem tot seguit del que pot semblar a primer cop d'ull. Constret sovint per la necessitat de justificar un ajut financer a la investigació o de demostrar que la producció del grup de recerca de què forma part té un alt índex de productivitat científica, l'estudiós de la història de la llengua o de la literatura se sent més empès a escriure que a llegir. Això esdevé particularment incòmode en l'àrea concreta de la història social de la llengua, ja que les dades amb què cal treballar provenen de fonts molt diverses. Aquest és ja un dels grans problemes concrets que tenim avui si volem escriure amb rigor la història de la llengua catalana als segles XIX i XX. Tradicionalment, els qui s'havien dedicat a aquesta disciplina al nostre país se servien sobretot de les dades de la filologia i dels esquemes interpretatius dels historiadors de la literatura, però avui sembla que és clar que ni una cosa ni l'altra són suficients.

Els historiadors de la llengua, així, amb freqüència treballen –treballem, si se'm permet incloure'm al col·lectiu– sense atendre el que publiquen els historiadors, diguem-ne, *stricto sensu*, i sembla que és de la interacció amb aquests professionals que podrien obtenir-se grans fruits. D'una banda –tractarem de la qüestió més endavant–, l'atenció al discurs dels historiadors permetria situar el fenomen lingüístic en el sistema general de l'evolució social, política, econòmica i cultural del país. De l'altra –que és el que ara m'interessa assenyalar–, permetria l'accés a dades i materials: els historiadors recorren a arxius, fonts i publicacions que sovint els historiadors de la llengua desconeixen o no tenen en compte. Penso que ja constituiria un progrés important arribar a buidar i sistematitzar les dades, informacions i comentaris sobre els diversos aspectes de la llengua catalana que hi ha escampades en síntesis i monografies de tema històric divers, on aquestes dades sovint no són sinó marginals o secundàries. (És simptomàtic del que dic que un historiador –Pere Anguera–, i no pas un historiador de la llengua, hagi escrit *el llibre més complet que tenim avui sobre la llengua catalana al segle XIX*.)

De fet, encara avui ens sorprenem sovint «descobrint» dades que, de sobte, ens obliguen a replantejar-nos idees comunament acceptades i a demanar-nos si no és que el que realment sabem és certament molt poc. En relació amb això, Modest Prats és categòric: «no sabem gairebé res de res de la història de la nostra llengua» (1995: 58). En realitat, una persona que volgués consultar en un manual de síntesi una dada tan concreta com és, per exemple, quan es va demanar per primera vegada durant el segle XIX que el català fos llengua oficial probablement no se'n sortiria. No pretenc pas dir amb això si aquesta dada és cabdal o no en la història social de la llengua. No m'interessa determinar ara si la dada és important o anecdòtica (tot i que realitzar aquesta valoració és també feina de l'estudiós). Estic d'acord amb la prioritat epistemològica de la interpretació i amb la idea que l'activitat científica és sobretot una teoria del món i no pas una simple acumulació ordenada de dades. El que vull posar de relleu és la necessitat que tenim d'aplegar i sistematitzar informació concreta i, en la mesura dels possibles, exhaustiva. I, després, de llegir-la, estudiar-la i conèixer-la bé.¹ (Es tracta només d'un exemple, però no sembla eixelebrat dir que caldria, posem per cas, tenir a l'abast informació completa –en la mesura que els arxius ho permetin– sobre el moment en què en cada un dels ajuntaments dels Països Catalans les actes municipals es van deixar de redactar en català.)²

(1) Constitueix un exemple modèlic de treball en aquesta línia la monumental *Història de la lingüística catalana 1775-1900* de Pere Marçet i Joan Solà, una obra a la qual potser el títol no fa justícia del tot, ja que de fet no es tracta solament d'un catàleg de dades per a la història de la lingüística, sinó, precisament, d'una riquíssima font d'informació per a la història social de la llengua. Esperem que el títol no impedeixi als historiadors aprofitar els materials que conté.

(2) Un estudi rigorós i sistemàtic que s'insereix en les coordenades del que aquí es demana és la tesi doctoral, recent i encara inèdita, de Catalina Martínez i Taberner, *La llengua catalana a Mallorca. Segle XVIII i primer terç del XIX* (Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, 1998), que ressegueix sistemàticament diversos àmbits d'ús (ensenyament, administració municipal, notariat, Audiència, documentació privada).

(3) Marià Aguiló (1988: 83).

Potser se'm pot objectar que hi ha un problema previ a la tasca d'acumular dades, que és saber quina mena de dades ens interessin (les dades, al cap i a la fi, potser no existeixen sense teoria: sempre són teleològiques). Certament, hi ha més d'una aproximació teòrica i metodològica possible a la història social de la llengua catalana dels segles XIX i XX, però totes han de fonamentar-se en el rigor de la dada. En el context del que he començat a dir en aquestes ratlles, les dades a què vull fer referència són especialment les dades procedents dels historiadors *stricto sensu*, i també les que forneixen demògrafs, antropòlegs, sociòlegs i altres científics socials. Un dels temes centrals d'anàlisi de la història social de la llengua en els dos darrers segles ha estat la penetració de l'espanyol en terres de parla catalana. És evident que l'estudi d'aquesta qüestió no pot deslligar-se de l'estudi dels moviments de població, tant dels moviments migratoris com dels moviments eventuals. L'insigne poeta renaixentista Marià Aguiló, per exemple, percebia, al final de la seva vida –l'any 1888–, que havia estat durant la primera guerra carlina que els habitants de Catalunya s'havien familiaritzat massivament amb la llengua espanyola, i això per causa justament dels moviments de tropes:

la guerra civil durant set anys seguits dugué la llengua oficial per tota Catalunya, de poble en poble, de casa en casa, en boca de innumbrables batallons, fins als llogarets y cortals de la Alta Muntanya.³

El que penso que caldria documentar a propòsit d'afirmacions com aquesta –que procedeixen, com he dit, de la filologia– és precisament quins van ser aquests moviments

de tropes, on van arribar, durant quant de temps van fer estada en cada un dels «llogarets i cortals» i quin degué ser, finalment, el seu impacte lingüístic real (que, si llegim les dades del llibre de Pere Anguera, sembla menor del que Aguiló pretenia).

De fet, hi ha una bona colla de preguntes que tenen a veure amb aquesta qüestió de la penetració de la llengua espanyola que avui són encara –em penso– difícils de respondre amb precisió. Quan hi comença a haver nuclis de població vinguda de fora que ja no arriben a aprendre la llengua catalana? Quines dimensions tenen? Quina mena de nuclis són? En rigor, el concepte mateix de *penetració de la llengua espanyola* hauria de ser delimitat i quantificat. La cronologia pot ser diferent si ens referim al fet que la població autòctona aprèn a entendre el castellà o si es tracta de quan va aprendre a parlar-hi. I la «penetració» és de naturalesa diversa si volem indicar, justament, que s'instal·la al país població de llengua espanyola o si el que volem assenyalar és, simplement, que els mestres catalans intentaven fer la lliçó en un idioma que no era el dels alumnes. I, per descomptat, la informació quantitativa és important. En una comunitat completament monolingüe, la presència d'un simple 1 per cent de parlants d'un altre idioma pot provocar una sensació notable de canvi. Vull dir que si en un municipi de dos mil habitants s'hi instal·len vint persones (tres o quatre famílies) que no parlen la llengua del poble, és més que segur que l'esdeveniment serà percebut per la població autòctona com una modificació cabdal de la composició demolingüística del municipi. Però la percepció de canvi pot ser que no tingui una manifestació gaire diferent si en una comunitat en què ja hi ha un 1 per cent de membres que parlen un idioma diferent del de la majoria s'hi instal·la més població de la llengua minoritària. I, en canvi, el que és inqüestionable és que, si els al·lòfons són un 1 per cent del total, les repercussions sociolingüístiques resultaran d'intensitat diferent que si són un 10 per cent.

Abans de tancar aquest apartat m'agradaria fer notar que quan ens referim a les dades no podem deixar de banda les dades que no existeixen, és a dir, el que podríem anomenar la informació del silenci. La capacitat informativa del silenci està íntimament lligada, més encara que la informació de la dada positiva, als pressupòsits amb què l'investigador escomet la recerca. M'hi referiré a propòsit d'un tema prou tractat, encara que sigui un tema que, de fet, pertany tant a la història social de la llengua com, des d'un angle diferent, a la història de la lingüística. Condicionats per les peculiars circumstàncies socials i polítiques en què vivim, els qui ens hem dedicat d'una manera o altra a l'estudi de la consciència i les actituds lingüístiques dels nostres avantpassats hem resseguit sovint els textos d'escriptors i gramàtics mirant d'explorar quina opinió tenien sobre el que en diem la unitat de la llengua. Qualsevol declaració positiva ens ha omplert de satisfacció i ens hem apressat a consignar-la. Però l'ombra del desassossec ha aparegut quan els personatges que estudiàvem no deien res. El silenci dels autors objecte d'anàlisi ha estat més aviat interpretat com a manifestació de la manca de consciència lingüística unitària o, si més no, com a senyal inquietant d'una probable posició contrària a la unitat de l'idioma. En rigor, aquesta manera d'enfocar l'anàlisi

respon a la idea preestablerta que; al llarg de la història, la consciència lingüística unitària ha estat problemàtica, però potser el silenci hauria estat interpretat diferentment si la posició de partida de l'estudi hagués estat la convicció, d'altra banda lògica, que dues persones que parlen una mateixa llengua creuen, mentre no demostrin obertament el contrari, que, efectivament, comparteixen codi idiomàtic. (En un altre ordre de coses però en relació amb el mateix tema, podríem demanar-nos si no és que, quan un valencià i un barceloní exclamen, en sentir-se l'un a l'altre, allò de «parlem molt diferent», en realitat poden fer l'observació precisament perquè la basteixen damunt de l'assumpció prèvia que parlen en un mateix idioma.)⁴

(4) La idea preestablerta de la problemàtica de la consciència lingüística unitària de vegades pot portar a interpretacions errònies de dades. Donaré un exemple, amb el qual, d'altra banda, no es pretén fer cap crítica a una obra fonamental, d'un rigor i un valor immensos, impossibles de ponderar amb poques paraules. La fitxa núm. 1834 (p. 623) de la *Història de la lingüística catalana* de Pere Marçet i Joan Solà, ja citada, dona notícia d'una carta en què Antoni Ramis agraeix a Joaquim M. Bover que li hagi fet arribar una còpia dels paràgrafs que les *Memorias* de Torres Amat dediquen a dos dels germans Ramis (Antoni i Joan). Marçet-Solà anoten que la carta conté retrets a Torres Amat pel fet d'incloure autors mallorquins i menorquins en un diccionari d'escriptors catalans. El passatge de la carta, que transcriuen, diu això: «Agradezco sumamente á V. la copia del párrafo de Sr. Amat relativa á mi y al difunto hermano D. Juan. Es muy admirable la ligereza de este autor continuando á los Mallorquines y Menorquines en su Diccionario destinado para escritores Catalanes». L'adjectiu *admirable*, però, fa pensar que potser *ligereza* no vol dir aquí «acte irreflexiu» sinó justament «prestesa, promptitud», cosa que convertiria el retret en elogi.

3. PROBLEMES DE MÈTODE I D'INTERPRETACIÓ

Quan Modest Prats afirma, com hem vist abans, que no sabem res de la història de la nostra llengua es refereix, sobretot, al fet que l'estudi històric no va acompanyat d'un treball aprofundit de reflexió teòrica i metodològica: «els pocs esforços que s'hi dediquen [a l'estudi de la història social de la llengua] són força inútils perquè no els podem integrar en un projecte global—inexistent» (1995: 58). Podem dir que en els darrers anys s'ha començat a treballar per fer desaparèixer el dèficit detectat per Prats: en són mostres, entre altres, aquest mateix Simposi; els col·loquis «Problemes i Mètodes de la Història de la Llengua», que des de 1991 organitza cada dos anys la Universitat de Girona; el volum compilat per Sadurní Martí i Francesc Feliu (1995), i els llibres de Josep M. Nadal (1992) i de Miquel Nicolás (1998) (en aquest treball, de gran rigor i densitat conceptual, s'investiguen les dimensions científica, ideològica i textual de la noció d'història de la llengua i de la seva traducció al cas català, i s'assagen diverses aplicacions concretes del mètode historiogràfic que s'estableix). Tot i així, els segles XIX i XX són potser els que continuen més desatesos quant a reflexió teòrica i establiment d'esquemes d'interpretació i valoració. L'espai no em permet fer un inventari detallat de totes les qüestions que caldria tractar i, per tant, en les ratlles següents em referiré únicament a unes quantes d'aquestes qüestions.

En primer lloc, hi ha el problema de seleccionar les disciplines que ofereixen mètodes i plantejaments que poden ser incorporats a la investigació en història social de la llengua. Modest Prats i altres autors han insistit sovint darrerament en la conveniència de no recórrer als esquemes elaborats pels historiadors de la literatura —que compten amb una tradició sòlida— i de construir estructures d'interpretació autònomes. Per bé que, lògicament, no podem deixar d'adherir-nos a aquesta proposta, sembla que això no vol dir necessàriament que a partir d'ara ja no hàgim d'atendre el treball teòric i metodològic que realitzen els professionals d'aquesta disciplina. De fet, un dels assoliments més destacats dels darrers anys de treball en història de la llengua ha estat el progressiu abandó de la periodització clàssica dels segles XVI-XIX en les etapes *Decadència* i *Renaixença*, assoliment que, en rigor, ha estat propiciat pels historiadors de la literatura.

Altres disciplines –a més de la història *stricto sensu*, a la qual ja m’he referit– que han de ser objecte d’examen minuciós de cara a assajar la incorporació de mètodes i plantejaments són la sociolingüística (de fet, s’ha dit que la història social de la llengua no és sinó *sociolingüística diacrònica* o *històrica*). La incorporació d’enfocaments procedents d’aquesta disciplina ja ha donat uns quants fruits d’interès (entre altres, Pucyo 1987), però en rigor exigiria també un debat sobre quins són els enfocaments de la sociolingüística d’avui (de fet, de les diferents escoles actuals d’aquesta ciència) que poden ser aprofitats amb avantatge pels historiadors de la llengua. L’aplicació desorientada d’alguns esquemes i conceptes sociolingüístics a l’anàlisi de les vicissituds històriques de la llengua catalana pot donar resultats poc útils, tant per la manca de contextualització històrica dels problemes estudiats, com –simplement– per la inadequació de l’aplicació. Hi ha altres branques del coneixement poc aprofitades que fa l’efecte que també podrien ajudar força a enriquir els plantejaments de l’historiador social de la llengua, com ara la sociologia, la ciència política, la psicolingüística, la psicologia social o l’antropologia. L’antropologia, precisament, va servir a Gary W: McDonogh (1986: 148-160) per tractar de la qüestió de la llengua entre els burgesos de la Barcelona dels segles XIX i XX amb no pas poc interès.⁵

El vincle entre història social de la llengua i altres disciplines es fa més estret en l’estudi del passat recent –especialment amb la sociolingüística, amb la qual potser s’identifica–, sobretot, per establir una data de referència, a partir de 1939. Per la seva transcendència, caldria elaborar estudis més pròpiament sociolingüístics –amb l’ajut d’anàlisis demogràfiques i potser amb el recurs, propi de l’antropologia, al mètode de l’entrevista i de la història oral– sobre la cronologia del canvi lingüístic ambiental (arribada de masses de població que no aprenen la llengua catalana, bilingüïtzació integral de la població autòctona, abast de la naturalització de la llengua espanyola com a idioma oral quotidià) a les diferents àrees dels Països Catalans durant el darrer mig segle.

En segon lloc, i fortament lligat amb la qüestió anterior, hi ha el problema de determinar quina mena de canvis no lingüístics –polítics, socials, econòmics, etc.– provoquen canvis lingüístics. La dificultat no és nova, però el que vull indicar referint-m’hi és que el que cal determinar és quina mena de canvis no lingüístics provoquen canvis lingüístics a les terres de parla catalana durant els segles XIX i XX. De quina manera? En quin moment? Els canvis en l’ús de les llengües i en la percepció del valor que tenen –i els debats que això provoca– van (gairebé) sempre lligats a canvis d’una altra naturalesa, però els factors que determinen el canvi no han estat els mateixos en cada un dels moments històrics. És per això que una de les comeses de la recerca que ens ocupa és descobrir i fixar quines han estat, als segles XIX i XX, les adherències de la llengua. Durant els primers quaranta anys del segle XX, per exemple, es produeixen al món industrialitzat o en vies d’industrialització una sèrie de fenòmens socioculturals –naixement dels grans mitjans de comunicació de masses, expansió de

(5) No faig cap valoració de l’interès global del llibre, que no té com a tema principal la llengua i que, per tant, ha de ser jutjat pels professionals corresponents.

l'alfabetització, estandardització de la fabricació de béns i de l'oferta de serveis— que condicionaran durant tota la centúria la difusió de les llengües poc afavorides políticament.

En tercer lloc, no podem deixar de banda una qüestió de mètode encara no resolta —i també, lògicament, relacionada amb els problemes anteriors—, que són els paràmetres en funció dels quals es pretén avaluar històricament la vitalitat social d'un idioma. Per exemple, un article d'Ernest Lluch (1995) sobre la producció de llibres en català al llarg de la història du l'autor a referir-se a la llengua catalana dels segles XVI-XIX amb la clàssica expressió de «morta viva». Però si és cert que l'anàlisi de la producció editorial en català és important i cal tenir-la molt en compte, és dubtós que constitueixi el factor més determinant per mesurar el vigor social de l'idioma: pensem, si més no —i se'm perdonarà que exemplifiqui amb material que no és del XIX ni del XX—, que, tot i que hi ha un acord prou general entre els estudiosos sobre la multifuncionalitat del català en la Menorca del segle XVIII, els llibres que s'hi publicaren en aquest idioma van ser escassos. (I encara més: podria deduir-se, si hom només conegués el catàleg de la biblioteca de la Societat Maonesa —on no hi havia cap llibre en català—, el paper que la llengua catalana va tenir en aquella Societat?) Urgeix, doncs, encara una reflexió metodològica i teòrica més profunda que emmarqui les dades i els doni el relleu adequat (també en aquest punt la sociolingüística ens pot ajudar, per exemple assajant d'aplicar els factors de mesurament del que anomenem *vitalitat etnolingüística*, ideats per Giles i col·laboradors).

En quart lloc, hi ha el problema de la valoració de les dades i, més específicament, de l'establiment de les tendències i de la separació, per tant, entre tendències i fets. Quan podem dir que parlar en un idioma, és un acte de lleialtat, resistència, compromís, claudicació, rutina, etc.? Quan podem dir que, en un determinat moment i en un àmbit d'ús concret, es feia servir més un idioma però la tendència era que un altre s'imposés? Aquests problemes tenen especial relleu en l'estudi social del català del segle XIX i en la delimitació, des del punt de vista de l'historiador de la llengua, del que anomenem Renaixença, sobretot si considerem que aquest moviment determina unes tendències de canvi sociolingüístic. En estudiar el segle XIX, la qüestió de la Renaixença ha polaritzat l'atenció dels investigadors, però diversos treballs recents conviden a separar l'estudi d'aquest moviment cultural (i del discurs lingüístic que l'acompanya) de l'anàlisi de l'evolució sociolingüística general del país i, en una segona fase —si més no metodològica—, investigar la relació entre tots dos temes.⁶ Sembla que avui podem establir, en aquest sentit, que al segle XIX coexisteixen actuacions lingüístiques en català fetes per gent que té consciència que participa en un procés de recuperació i d'altres de fetes al marge d'aquesta consciència. I que les tendències de canvi de les unes i les altres són prou diferents. (De fet, en el cas que acordem que la Renaixença és la consciència d'una necessitat i un procés de recuperació lingüística, caldria dir que el moviment arriba fins al 1939.)

(6) Penso que també en aquest punt han estat treballs d'historiadors —Pere Anguera, Josep M. Fradera— i d'historiadors de la literatura —Joaquim Molas, Albert Rossich, Josep Murgades— els que han empès al canvi d'orientació. Molas i Rossich han assenyalat, així, la conveniència de no identificar l'estudi de la literatura del segle XIX amb l'estudi de la literatura de la Renaixença, i això, en correspondència, ha afavorit que se separi l'estudi de les vicissituds lingüístiques del segle XIX del de les vicissituds lingüístiques de la Renaixença.

El darrer problema al qual em vull referir és el de la periodització de la història i el de l'establiment de les fites que considerem simbòliques. Tant una cosa com l'altra són inevitablement convencionals, però és clar que si fixem la publicació de l'oda *La Pàtria* com a fita que separa dos períodes de la història social de la llengua prenem partit a propòsit d'una de les qüestions que hem tractat abans –la de les adherències de la llengua–, ja que el que assenyallem, de fet, és que pensem que els canvis en els hàbits de creació literària provoquen o poden provocar canvis fonamentals en l'ús general d'una llengua (i amb això no vull dir, almenys ara, que estigui en contra d'aquesta opinió). En qualsevol cas, el que em sembla útil és que, en la mesura dels possibles, intentem periodificar amb etapes de cicle curt, ja que això facilitarà les anàlisis i permetrà valorar els contrastos. No trobo escaient –malgrat que es tracti d'un llibre de divulgació– que el títol d'un epígraf d'un llibre (Colomines 1992) sigui aquest: «La primera gran lluita per la recuperació lingüística: de 1714 a 1931». En quin sentit es pot parlar d'una «primera gran lluita» que dura més de dos segles? Des de quin punt de vista historiogràfic es pot col·locar en un mateix calaix la realitat catalana de 1714 i la de 1931?

4. FINAL

Amb els comentaris que he fet en aquestes ratlles no he tocat, ni de bon tros, tots els problemes que afecten l'estudi de la història social de la llengua als segles XIX i XX. Tampoc no he fet referència a totes les aportacions bibliogràfiques valuoses que caldria haver citat. Si aquest text serveix per estimular mínimament el debat acadèmic a l'entorn de les qüestions que s'hi han tractat, espero que el lector em perdonarà les innombrables llacunes i errors.

JORDI GINEBRA
Universitat Rovira i Virgili

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUILÓ, Marià (1988) *Obra en prosa*, a cura de Margalida Tomàs, Barcelona, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de les Illes Balears / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ANGUERA, Pere (1997) *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*, Barcelona, Empúries.
- COLOMINES, Joan (1992) *La llengua nacional de Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència.

- GINEBRA, Jordi (1996a) «Alguns reflexions sobre l'objecte, mètodes i possibilitats de l'estudi de la història de la lingüística catalana», dins *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Frankfurt am Main, 18-25 de setembre de 1994*, a cura d'Axel Schönberger i Tilbert Dídac Stegmann, vol. III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 111-125.
- (1996b) «Història social de la llengua. Balanç i prospecció (1986-1996)», treball inèdit, 16 pp.
- (1999) «La llengua catalana en el primer terç del segle XIX», dins *Joan Ramis i Josep M. Quadrado: de la Il·lustració al Romanticisme*, a cura de Maria Paredes i de Josefina Salord, Barcelona, Universitat de les Illes Balears / Institut Menorquí d'Estudis / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 33-64.
- LLUCH, Ernest (1995) «Producció de llibres en català (1476-1860): la història de la morta viva», *L'Avenç* 189 (febrer), pp. 22-27.
- MARÇET, Pere i Joan SOLÀ (1998) *Història de la lingüística catalana 1775-1900. Repertori crític*, 2 vols., Vic/Girona, Eumo Editorial / Universitat de Girona / Universitat de Vic.
- MARTÍ, Sadurní i Francesc FELIU (eds.) (1995) *Problemes i mètodes de la història de la llengua*, Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema.
- MARTÍNEZ i TABERNER, Catalina (1998) *La llengua catalana a Mallorca. Segle XVIII i primer terç del XIX*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Departament de Filologia Catalana.
- MCDONOGH, Gary Wray (1986) *Good Families of Barcelona: a Social History of Power in the Industrial Era*, Princeton, Princeton University Press. Versió espanyola: Barcelona, Ediciones Omega, 1989.
- NADAL, Josep M. (1992) *Llengua escrita i llengua nacional*, Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema.
- NICOLÁS, Miquel (1998) *La història de la llengua catalana: la construcció d'un discurs*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PRATS, Modest (1995) «Contrareforma i Barroc», *L'Avenç* 189 (febrer), pp. 58-63.
- PUEYO, Miquel (1987) *Variables en el procés de minorització de la comunitat lingüística catalana*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona (Estudi General de Lleida).